

The fourth solo exhibition by the middle-generation artist Vita Pukštaitė-Bružė *Under the Sun*, shown at the Tyszkiewicz Chapel at the PAM in 2021, proves that she can certainly be ascribed to the narrative jewellery art field. Using her wonderful skill in her most favoured materials and techniques – amber and enamel – the artist created an exhibition-jewellery installation in the former chapel space in which stories are told on two levels. The narrative in this exposition is constructed in several ways. First, each exhibit on ten sheets of organic glass tells its own story.

Visitors may not always be able to clearly decipher it, but it is obvious that the recognisable objects she uses have more than just a decorative aspect to them. Second is the meta-level, a summary of all the stories and a concentration on the figure of the “golden” rabbit in the apse. Amber is not the most important thing in Vita Pukštaitė-Bružė’s exhibition *Under the Sun*. Rather, it is a complex jewellery installation full of stories, demanding awareness and imagination from the viewer, who enhances the images with their own personal narratives.

>
Vitos Pukškaitės-Bružės
paroda „Po saule“
Palangos gintaro muziejuje.
Ekspozicijos fragmentas.
Palanga, 2021
Fot. Gintarė Grigėnaitė,
LNDM

Vitos Pukškaitės-Bružės juvelyrinės istorijos

Jurgita Ludavičienė

Vitos Pukškaitės-Bružės paroda „Po saule“
Palangos gintaro muziejus
2021 m. gegužės 18–2022 m. sausio 5 d.

Kuratorė
Jurgita Ludavičienė

Koordinatorė
Regina Makauskienė

Architektas
Eimantas Ludavičius

Vita Pukškaitė-Bružė Lietuvos juvelyrikos
lauke pasirodė drauge su karta, kuri šiuo metu
formuoja šio lauko meninę kalbą, stilistiką

ir pavidalą. Tai – dabartiniai penktą dešimtį
pradėję autoriai, beveik visi – Vilniaus dailės
akademijos Telšių fakulteto absolventai: Eglė
Čėjauskaitė-Gintalė, Jurgita Erminaitė-Šimku-
vienė, Ugnė Blažytė, Beata Zdramytė, Benas
Staškauskas, Karina Kazlauskaitė, Neringa
Poškutė-Jukumienė. V. Pukškaitė-Bružė iš šių
autorių išsiskiria tuo, kad yra prisirišusi prie
emalio ir įvaldžiusi šią techniką, siekia šiuolaiki-
nę juvelyrinę papildyti kitų meno šakų fragmen-
tais (kaip tik emalis leidžia jai susieti juvelyrinę
su tapyba ir grafika) ir savo kūriniais pasakoti
istorijas. Aiškiai matomą naratyvinį elementą
galima rasti daugelyje šios menininkės kūrinių.
Tai ir skatina patyrinti naratyvą juvelyrikoje, re-
miantis naujausia, ketvirtąja, V. Pukškaitės-Bru-
žės solo paroda „Po saule“, veikusia Palangos

gintaro muziejaus Tiškevičių koplyčioje 2021 m. gegužės 18–2022 m. sausio 5 d.

Naratyvas juvelyrikoje nėra savaime suprantamas dalykas. Naratyvinė juvelyrika – terminas, atsiradęs ir pradėtas vartoti drauge su autorinės juvelyrikos¹ atsiradimu XX a. 7–9 deš. Jackas Cunninghamas, škotų kilmės juvelyras, kuratorius ir šiuolaikinės juvelyrikos tyrinėtojas, teigia, kad pirmieji šio žanro pavyzdžiai atsirado JAV (nors nepateikia jokių įrodymų šiam teiginiui pagrįsti).² Reikia pabrėžti, kad čia kalbama apie termino „naratyvas“ siejimą su juvelyrika, nes pats juvelyrikos kaip istorijų pasakotojos vaidmuo egzistavo praktiškai nuo pat jos atsiradimo. Pakanka prisiminti padėtį visuomenėje ar bažnytinėje hierarchijoje rodžiusią viduramžių juvelyriką, kalbėjusią tam tikrų brangiųjų akmenų ir emalių parinkimu. Gedulo juvelyriką, nepaprastai išpopuliarėjusią karalienės Viktorijos valdymo laikotarpiu, ir daugybę kitų atvejų, kai juvelyrikos kūrinys galėjo papasakoti asmeninę nešiotojos istoriją. XX a. juvelyrikoje galima

rasti daugybę pavyzdžių, kai juvelyriniai objektai išreiškėdavo nešiotojos politinę poziciją ar emociją – sufražisčių naudotos spalvos (žalia, balta ir violetinė).

Vis dėlto svarstydama naratyvo juvelyrikoje problemą, viena žymiausių šiuolaikinės autorinės juvelyrikos teoretikų Liesbeth den Besten klausia: kaip papuošalas, kuris kaip objektas pirmiausia turi dekoratyvinę funkciją ir kaip toks yra atsparus nuosekliam vaizdiniam perskaitymui, gali pasakoti istorijas? Ir kokios rūšies istorijos pasakojamos juvelyrikoje? Iki šiol naratyvui juvelyrikoje nebuvo skirta labai daug dėmesio, ir tai nestebina; galime klausti savęs, ar toks dalykas kaip „naratyvinė juvelyrika“ apskritai egzistuoja ir kaip galime suprasti, ką juvelyrikos žanre reiškia naratyvas. Žinome, kas yra naratyvas literatūroje ar tekstuose, bet kaip jį įmanoma taikyti platesne prasme?³ Pripažindama, kad juvelyrika taip pat pasakoja istorijas, L. den Besten teigia, kad būdai, kuriais juvelyrikos kūrinys tai daro, visiškai skiriasi nuo

¹ Kalbant apie šiuolaikinių juvelyrikos kūrėjų darbus, čia ir toliau vartojamas autorinės juvelyrikos terminas.

² Cunningham J., „Meta-Narrative: defining the Narrative Genre“, <https://www.jackcunningham.co.uk/ph-d/chapter-1/> [žiūrėta 2022 02 02].

³ den Besten L., *On Jewellery. A Compendium of International Contemporary Art Jewellery*, 2012, Stuttgart, p. 62.

tekstinių. „Mano manymu, faktas, kad juvelyras sąmoningai naudoja figūratyvinius įvaizdžius ir pavadinimus, nurodo tai, kad jis nori mums kažką pasakyti – papasakoti istoriją ar ką nors kita – arba nori paskatinti mus suteikti savo reikšmes jo kūriniai ar sukurti savo istorijas. Tai veda prie klausimo, kaip apibrėžti istoriją. Ar istorija yra tas pats kaip reikšmė? Ir kieno istorija iš tiesų yra pasakojama analizuojant juvelyrą? Turime atsiminti, kad tai, ką matome, yra subjektyvus požiūris, interpretacija. Skirtingi žiūrovai skaito vaizdus, tekstus ir įvykius įvairiais būdais, ir juvelyrkos kūrinys per savo *agency* gali įgyti naratyvą ir asociatyvias reikšmes, išeinančias už įprastinių meno istorijos kilmės faktų, materialumo ir ikonografijos paieškų. Ar juvelyrkos meno kūrinio turinys (sukurtas autoriaus ar žiūrovo) gali būti vadinamas kūrinio pasakojimu, lieka neatsakytas klausimas.“⁴

Nepaisant šių svarstymų ir abejonių, naratyvinės juvelyrkos terminas prigijo ir paplito teoriniame diskurse ir menininkų pasisakymuose, nes istorijų vienu ar kitu pavidalu aptinkama daugumos autorių kūryboje. Menininkams ėmus naudoti nebrangias medžiagas ir iškėlus idėją į pirmą vietą, juvelyrkos objekto turinys tapo vienu iš svarbiausių veiksnių kūriniai atsirandant ir jo percepcijoje. Apie vienokį ar kitokį istorijų pasakojimą juvelyrkos kūriniais kalba didžioji dauguma šiuolaikinių juvelyrų. Katalonų juvelyras Ramonas Puigas Cuyasas viename interviu teigia, kad „pagrindinė daugelio šiuolaikinių juvelyrų koncepcija yra asmeninių, socialinių ir kultūrinių santykių vaizdavimas. Savo darbais jie apmąsto artimus ryšius su šeimomis ir draugais, komentuoja įžymybes ir šlovės prigimtį ir skatina mus susikurti savo pačių istoriją žvelgiant į anoniminius prarastų tapatybių portretus“⁵.

V. Pukštaitė-Bružė savo kūryboje istorijas pasakoja nuolatos, ir naratyvas čia perskaitomas aiškiai. Nuo emalio kūrinų, skirtų „nekilmingoms“, niekieno nepastebimoms pakelės žolėms, viksvoms ar smilgoms (ciklas „Nekilmingieji“), iki plakečių, kuriose subtiliomis, neryškėmis spalvomis vaizduojami artimųjų portretai ar atpažįstami personažai. Tačiau, ko gero, naujausioje solo parodoje „Po saule“ Palangos gintaro muziejuje autorė pirmą kartą visa jėga atsiskleidžia kaip istorijų pasakotoja, valdanti sudėtingą keliasluoksnį naratyvą. Kiekvienas jos kūrinys parodoje pasakoja

atskirą istoriją. Gintarą derindama su emaliu, V. Pukštaitė-Bružė kalba apie skausmingą troškimą atrasti savo vietą po saule, ėjimą jos link ir galiausiai, o tai nepaprastai guodžia, jos radimą. Bent kuriam laikui. Bent tam trumpam momentui, kol esi parodinėje erdvėje. Kiekvienas darbas šioje parodoje – reikšminis, kiekvienas turi savo istoriją, pasakojamą spalvomis, medžiagomis ir formomis.

Parodą sudaro dešimt organinio stiklo plokščių, ant kurių tarsi ore kabo kūriniai su emaliu, sidabru ir gintaru. Ovalinės formos plokštės sukabintos simetriškai, jos, viena vertus, tarsi nematomos, skirtos tik objektams paremti, kita vertus, orientuoja žiūrovą buvusios Tiškevičių koplyčios apsidės link, kurioje solidžiai įkomponuotas ryškiausias parodos akcentas – didelė iš žalvarinių vielučių „surišta“ beveik gobelenine technika zuikio figūra, apšviesta specialiai menininkės tam tikslui sukurtu šviestuvu ir traukianti žiūrovą zuikio kailio žaismu.

Naratyvas šioje ekspozicijoje konstruojamas keletu būdų. Pirmiausia, kiekvienas eksponatas atskirai pasakoja savo istoriją. Dažnai ji nėra visiškai aiškiai perskaitoma žiūrovui, tačiau akivaizdu, kad naudojami atpažįstami objektai turi kur kas daugiau nei tik dekoratyvinį aspektą. Taip iš mažų sidabro vamzdelių, padengtų skaidriu emaliu, kaulu ar (tik kai kur) gintaru, tarsi ažūrinis audinys susiaudžia kaklo papuošalas „Didelė smulkmena“, atrodantis lyg kelias, kuriuo eidamas gali rasti kokią nors netikėtai džiuginančią smulkmeną (menininkės interpretacija). Taip kaklo papuošalas virsta pasakojimu apie kelionę: jeigu žvilgsniu keliausime per atskirus objektą sudarančius segmentus, galėsime susikurti istoriją. Ėjimas taku, lipimas aukštyn kopėčiomis, durelių radimas, tuomet šuolis saulės link (saulę, žinoma, įkūnija apskritas skaidrus geltonas gintaras) ir skrydis per dangų – melsvos spalvos emalio plokštelę su nupieštais debesimis. Dangus savo ruožtu vėl nuleidžia mus ant žemės, į tą patį taką. Vienu papuošalu išgaunamas niekuomet nesibaigiančios kelionės įspūdis.

Debesų motyvas atsikartoja ir kitame kaklo papuošale, kur pagrindiniai akcentai – centre esantis apskritas gintaras, tarsi vis ta pati saulė, o po juo – dangaus lopinėlis su rožiniais saulėlydžio ar saulėtekio debesimis. Visa tai įrėminta prabangiais, retai V. Pukštaitės-Bružės

⁴
Ibid., p. 77.
⁵

Interviu su Ursula Neumann, <https://musemagazine.com/culture/art-2/features/interview-with-ursula-neuman> [žiūrėta 2022 02 02].

Vitos Pukštaitės-Bružės paroda „Po saule“ Palangos gintaro muziejuje. Ekspozicijos fragmentas. Palanga, 2021
Fot. Gintarė Grigėnaitė, LNDM

kūryboje pasitaikančiais įmantriais sidabriniais rėmais ir papuošta facetais šlifuotais pusbrangiais akmenimis. Tačiau visa tai tam, kad būtų įmanoma išgauti barokinių debesų įspūdį. Lenktos, raitytos linijos, akmenų spalvos ir puošnios debesų formos kelia erdvės pojūtį, tarsi žiūrėtum į Baroko laikotarpio freską bažnyčios kupole. L. den Besten teigia: „Būdamas nedidelis ir ribotų matmenų, juvelyrikos kūriny sunkiai gali būti traktuojamas kaip istorija, nes daugeliu atvejų jame nėra nei veiksmo, nei įvykių, laiko sekos, veikėjų, siužetų ar aktorių.“⁶ V. Pukštaitės-Bružės kūriniuose dydis netrukdo pasakoti istoriją ir kurti siužetą. Tačiau jos istorijose dažniausiai yra du veikiantys asmenys: autorė ir žiūrovas. Pirmoji nužymi istorijos punktyrus, antrasis ją interpretuoja.

Pasirinkti papuošalų tipai – koljė ir segės – labiausiai autorių mėgstami naratyvinės juvelyrikos tipai, nes kaip tik juose lengviausia sukurti gana rišlų pasakojimą. V. Pukštaitė-Bružė savo

istorijas kuria pasitelkdama ne tik asociacijas, bet ir realistinius elementus. Kaklo papuošalas „Kosmoso užkariavimas“ pasakoja apie skrydį mėnulio link (dabar matinis, pavasarinio medaus spalvos gelsvas gintaras atstoja nebe saulę, o mėnulį), kai iš vienos pusės kylo visiškai realistiškai kruopščiai padarytas mažutėlis oro balionas, kuriam sukurti panaudotas rastas lydyto gintaro „bumbulas“ su vielutėmis išpintu krepšeliu ir gintariniu „smėlio maišu“, naudojamu vietoj balasto, o iš kitos – į dangų kylo sidabrinė raketa, panašesnė į popierinį lėktuvėlį. Naivūs bandymai pasiekti aukštybes, pasitelkiant tokias priemones, dar niekuomet nebuvo sėkmingi; tačiau naivusis pasakojimas – būdinga menininkės kūrinių ypatybė. Jos istorijos dažniausiai pasižymi švelniu naivumu, čia nerasime ironijos ar sarkazmo.

Dar vienas formaliąja prasme pažymėtinas V. Pukštaitės-Bružės kūrybos bruožas – emalio, sidabro ir gintaro derinimas. Emalio techniką

⁶
den Besten L., *op. cit.*, p. 63.
⁷
J. Ludavičienės 2021 m. sausio 15 d. interviu su Vita Pukštaite-Bružė.

ji įvaidžiiasi tobulai; tai – savotiškas tapybos juvelyrikoje atitikmuo, vaizduojamosios dailės inkluzas taikomosios dailės viešpatijoje, taikant beveik nebevertojamą terminiją. Emalis parodoje „Po saule“ taip pat prisideda prie naratyvo kūrimo. Dviejuose didelių mastelių kaklo papuošaluose „Vasaros para“ ir „Žiemos para“ emalio skrituliai pasakoja apie dienos ir nakties, šviesos ir tamsos santykį žiemą ir vasarą. Akivaizdu, žiemą šviesos daug mažiau, todėl dominuoja tamsiai mėlyna spalva, pereinanti per melsvai pilkšvą drėgną žemišką dangų iki skaidraus gintaro apskritimo – blausios žiemos saulės. Vasarą priešingai – saulės daug daugiau, todėl gintaro apskritimas apsupamas rausvai oranžiniu emaliu, kuris lėtai virsta tamsiu, giliu vasaros dangumi.

Nuo dangaus galima keliauti prie žolės ir tvenkinio, kurie vasaros dieną yra pati geriausia draugija sūpynėms. Kaklo papuošalas „Sūpynės“ atkuria momentą, kai šiltą vasaros dieną prie tvenkinio supiesi ir žiūri į dangų, kurį čia atstoja pilkšvai žalsvų siūlų gija. Laimės momentą, anot pačios autorės, jausmą, kai tau, kaip ir visiems kitiems, užtenka vietos po saule ir kai jautiesi radęs savo vietą. Vis dėlto nors visi kaklo papuošalai pasakoja savas istorijas, yra visas jas jungiantis kelionės (laiku iki tam tikros vietos ar iki tam tikros būsenos) motyvas. O visas keliones, kad ir kur jos būtų, stebi 22 „Stebėtojai“ – sidabro ir emalio segės su gintarinėmis akimis. Taigi kiekviena segė, tiksliau, kiekvienas stebėtojas – skirtingas ir drauge panašus į kitus, jie tarsi atstovauja žmonėms, kurie ieško savo vietos po saule ar stebi kitus, juos jau radusius.

Tačiau šios tarsi ore sklendžiančios organinio stiklo plokštės su savomis istorijomis – pirmasis naratyvinis lygmuo. Antrasis, metalygmuo yra visų istorijų apibendrinimas ir sukonzentravimas į „auksinio“ zuikio figūrą apsidėje. Kelionė ieškant vietos po saule baigiasi ties zuikiu, kuris vienu metu simboliškai įkūnija daugelį dalykų: laimę, kuri atrodo švelni ir pūkuota tarsi zuikio kailėlis, tačiau palietus pasirodo, jog ji šiurkšti

ir galinti įdurti. Šviesą ir netgi pačią saulę, kurios siekia nematomi istorijų veikėjai kaklo papuošaluose ir kurių juose atstoja gintaras. Zuikis yra centrinė parodos figūra, vizualinė dominantė, efemeriška kaip saulės zuikutis, tačiau šiuo atveju – visiškai materialiai ir apčiuopiama. Tam tikra prasme jis primena šilta varinė šviesa šviečiantį rutulį, kuris buvo skirtas visų norų išsipildymui A. ir B. Strugackių romane „Piknikas šalikelėje“ (tačiau tai jau yra tolimesnė asociacija). Naratyvas, kuris sukuriamas, einant nuo vienos ore kabančios plokštės prie kitos ir pasiekiant zuikį, kuriamas žiūrovo, jis priklauso nuo ėjimo krypties ir paliekamas laisvam stebėtojo pasirinkimui. Galiausiai, pasiekus zuikį, žiūrovas tampa instaliacijos dalimi – jam siūloma prisėsti greta ir taip užsitikrinti savo vietą po saule. Naratyvinei juvelyrikai būtinas vadinamasis trikampis – kūrėjas, nešiotojas ir žiūrovas – čia praranda nešiototojo poziciją, ji lieka tik numanoma. Kadangi visa paroda yra viena nemažo mastelio juvelyrinė instaliacija, nešiotojas daugeliu atvejų būtų neįmanomas. Jį pakeičia dalyvis, kuris keliauja drauge su objektais ir įsitraukia į instaliaciją.

V. Pukštaitės-Bružės solo parodoje „Po saule“ Palangos gintaro muziejuje svarbiausias dalykas yra anaipol ne gintaras. Tai sudėtinga ir pilna istorijų juvelyrinė instaliacija, reikalaujanti žiūrovo budrumo ir fantazijos. Tačiau ši instaliacija visiškai atitinka autorės intencijas. Autorė interviu teigia: „Mano darbas visada prasideda nuo pasakojimo, nes kitaip nėra motyvacijos jį apskritai kurti. Jeigu nėra istorijos, nėra ir kūrinio. Kažkas turi tave užkabinti, kokia nors tema ar kažkoks aspektas turi būti gyvybiškai aktualus. Kol to nėra, negalima ir pradėti nieko daryti, tada tiesiog lauki, žiūri, galvoji, eini. Ir tik tada, kai žinai, ką nori pasakyti, atsiranda ir sprendimas, kaip darbą padaryti techniškai. Jis turi atspindėti tavo jausmą, emociją, mintį. Tada jis yra gyvas ir gyvena savo gyvenimą po sukūrimo.“⁷ Šioje instaliacijoje autorės nulemtos reikšmės pinasi su žiūrovų interpretacijomis, formuodamos daugybę asmeninių naratyvų, kurie išlieka atmintyje ir pasibaigus parodai.